

Den nyligen färdigställda järnvägen med stationshuset omgärdat av åkermark. På denna mark uppfördes det nya stationssamhällets bebyggelse. Foto från gården Nygårds.

BEBYGGELSEUTVECKLING OCH NÄRINGAR UNDER 1900-TALET

1900-talet har även för Alftas del inneburit stora förändringar, aldrig tidigare har samhällets förändringar varit så genomgripande. Kyrkbyn har sedan sekelskiftet alltmer utvecklats till centralort för hela socknen. Här koncentrerades industri-, handels- och hantverksföretag. Redan tidigare var byn säte för kyrka och kommun.

Vid sekelskiftet år 1900 fanns det 5 547 invånare i hela socknen. De grupper i samhället som ökade mest i antal var egendomslösa, hantverkare och arbetare. Bönderna som hundra år tidigare varit den dominerande gruppen i samhället, även befolkningsmässigt, hade stadigt minskat i förhållande till dessa grupper.

Före år 1900 var dock de centrala delarna kring kyrkan helt reserverad för de jordägande bönderna, inflyttningarna skedde främst till Västanå och Born där mindre tomter avstäckades. Här var marken inte lika lämpad för ett rationellt jordbruk. Born utvecklades med tiden till ett hantverks- och småindustriområde som utnyttjade Voxnans vattenkraft samtidigt som flera handlare slog sig ned i Västanå.

Järnväg till Alfta 1899

Av direkt avgörande betydelse för Kyrkbyns utveckling till centralort var framdragandet av järnvägen och anläggandet av stationen i närheten av kyrkan. Alltsedan 1874 hade kommunen varit med i olika bolag och diskuterat en järnvägsförbindelse med kusten. 1895 lämnade kungen koncession för byggande av en järnväg mellan Bollnäs och Orsa, till en beräknad kostnad av drygt 3,6 miljoner kronor. Alfta kommun tecknade aktier för 200 000 kronor, och 1897 var byggandet i full gång. Stationshuset i Alfta byggdes strax söder om kyrkan, på en rak axel från gästgivaregården. Redan vid valet av plats till stationshuset finns en medveten tanke om en centrumbebyggelse i Alfta.

År 1899 var sträckan Bollnäs - Voxna färdigbyggd, vilket firades med en pampig invigning. Kommunalmannen m m Olof Ungman bars i triumf från stationen upp till gästgivaregården där festligheterna fortsatte. Ungman var styrelsemedlem i järnvägsbolaget och han var även högst delaktig i utformning av det nya stationssamhället.

Olof Ungman föddes på Nygårds (Kyrkbyn 21) 1849. År 1874 köpte han granngården Kyrkbyn 25 för att där etablera sig som gästgivare. För detta ändamål ombyggdes mangårdsbyggnaden till en magnifik gästgivaregård med torn och balkong på taket och en imponerande veranda i tre våningar. Invändiga arbeten gällde även iordningställande av tingssal. Ungmans affärsgeni utvecklades till att även omfatta jord- och skogsaffärer och gästgiveriet kom i skymundan. Han grundade Ungmans Fastighets AB och gjorde sig en förmögenhet på skogsaffärer under slutet av 1800-talet, förutom uppdrag för kommun och landsting.

Alfta järnvägsstation 1899. Troligen har ritningarna till stationshuset, liksom även var fallet i Edsbyn, utförts av byggmästaren Olof Johansson från Edsbyn. Dessa båda hus liksom flera andra stationshus efter banan har likartade utseenden.

Centrumbebyggelse för handel

Ungman ägde marken mellan den nybyggda stationen och gästgiveriet. Han lät byggmästare Jonas Holm göra en tomtindelingsplan för området och tomten avstyckades vid landsvägen genom Alfta. Här uppförde Ungman som byggherre ett antal affärs- och bostadshus i rask följd. Denna bebyggelse ingår idag i det moderna Alftas centrum.

Långgatan 1926, från vänster syns Centralpalatset, Apoteket, Fästs och Handelsbankens hus.

Apotekshuset (AK 21:7) byggdes troligen först, följt av Centralpalatset (AK 21:26). Båda husen stod färdiga år 1900 och byggmästare var Jonas Holm. Grannhuset till apoteket, Fästs (AK 21:15) ritades och byggdes dock av byggmästare Mellkvist, som även inrymde sin egen bostad i huset. Detta är det enda av affärshusen från tiden kring sekelskiftet år 1900 som rivits och ersatts med nybebyggelse.

På andra sidan Långgatan vid älvstranden byggde Ungman även ett mälteri efter ritningar av Holm. Strömsviks mälteri - och badinrättning innehöll som namnet även antyder ett varmbadhus. Badet var i bruk till år 1915 och troligen ganska snart därefter fick byggnaden ny användning som frikyrkolokal. Salemkapellet var inrymt här till början av 1970-talet då byggnaden revs för att ge plats åt en parkeringsplats till den nya ICA-hallen. (AK 28:10)

Långgatan 1926. Övre bilden visar Salemkapellet, Handelsbankens hus samt Tomtebo. Undre bilden visar gatan mot öster med Fästs till höger och Solvik till vänster i förgrunden.

Arbetare vid kolugnarna på Runemosågen omkring år 1910. Foto av Agnes Andersson, Alfta.

År 1902 fanns det sju handlare i Kyrkbyn och Västanå, varav fyra diversehandlare, två kortvaruhandlare samt en järnhandlare. Den första handelsboden öppnades redan 1847 av John Jakob Jakobsson i gården Knagga. 1875 fanns det ytterligare två diversehandlare i Kyrkbyn, och 1882 sammantaget sex handelsbodar. Då hade även vissa specialaffärer öppnat, järnmanufaktur och bokhandel, som snart skulle följas av andra.

Bornområdet, och även Västanå, drog även till sig många hantverkare. Enligt adresskalendern fanns det 1882 sex hantverkare i Kyrkbyn, två garvare samt bagare, färgare, urmakare samt en spiksmed. Det finns dock anledning att tro att denna siffra är något i underkant om man betänker att sju år senare fanns det sexton hantverkare i byn. Vid sekelskiftet hade antalet hantverkare återigen ökat, nu fanns det 26 stycken, varav många var etablerade i Born och Västanå.

Järnvägen hade även stor betydelse för lokaliseringen av industrin till de orter där banan drogs fram. Både i Alfta och Runemo uppförde byggmästare Holm stora ångsågar år 1900. Båda sågarna är nu nedbrunna. Runemosågen brann vid mitten av 1940-talet medan Alftasågen förstördes 1965.

Byggmästare Jonas Holm

En man som, vid sidan av Olof Ungman, haft stor betydelse för utformningen av det nya stationssamhället är byggmästare Jonas Holm. Vare sig det handlade om bostäder, skolor, industribyggnader, broar eller kraftverk så var denne Holm inblandad. Holm lär ha byggt 150 hus, endast ett fåtal ritningar finns bevarad då han ofta förstörde ritningarna efter färdigställandet av ett nytt hus för att inte efterlikna sig själv. Två hus fick helt enkelt inte se likadana ut, och helt visst är det också en stor formvariation på de hus som Jonas Holm byggt. De kvarstående byggnaderna vittnar om detta.

Jonas Holm föddes i Bollnäs 1855 och kom till Alfta 1887. Ett av Holms första byggen var hans eget hem på Born (Alfta Kyrkby 81:1) som stod klart 1892. Ett litet välbyggt hus med fasspantpanel och brokvist med snickarglädje i 1 1/2 våning.

Jonas Holm byggde naturligtvis även bostäder och ekonomibyggnader för bönderna. Hans verksamhetstid sammanfaller med den tid då hushållningssällskapens och andras typritningar på ekonomiska och prydliga byggnader för landsbyggden spreds. Bostadshusen uppfördes nästan uteslutande i två fullt inredda våningar med byggnadskropparnas delar assymetriskt placerade. Torn, burspråk och verandor var bland de formelement han använde.

**Jonas Holms egen bostad
vid Bornvägen.**

Björkebo.

Björkebo (Västanå 4:51) ritades och byggdes av Holm 1909 - 10, byggherre var återigen Olof Ungman. Liggande och stående fasspantpanel inramade med listverk ger tillsammans med gavelrösternas lövsågade snickerier och verandan i två våningar byggnaden dess särprägel.

Det tidigare systemet med ett flertal små uthus blev genom hushållningssällskapets propaganda ersatt med en enda stor ekonomibyggnad där samtliga funktioner samlades. På sina håll hopbyggdes även mangårdsbyggnad och bryggstuga med ladugården. Byggmästaren i Edsbyn Olof Johanssons namn har ofta förknippats med den här typen av byggnader. Det troliga är dock att Jonas Holm var den som först byggde dessa stora ekonomibyggnader och att Johansson använde Holms ritningar till förlagor i vissa fall.

Bland alla de byggnadsföretag som Jonas Holm medverkade i kan följande nämnas, förutom de byggnader som nämns på andra ställen i denna text: Industribyggnader, som sågar i Viksjöfors och Grängsbo, kvarnar i Hässja och Långhed. Ombyggnader av broarna vid Västanå och Söräng. Även skolhusen i Gäddvik, Galven och Mossbo ritades och byggdes av Holm. Han ledde även ombyggnationer av läkarbostaden, prästgården och kyrkan. Holm experimenterade även med ett eget kraftverk förutom alla andra uppdrag han hade runtom i hela socknen.